

Szczecin, dnia 12 września 2016 r.

dr hab. Paweł Czapliński, prof. US
Katedra Badań Miast i Regionów
Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytet Szczeciński

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej Pana mgra **Marcina Semczuka** pt. „*Wpływ peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich województwa małopolskiego*”, wykonanej na Wydziale Geograficzno-Biologicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, pod kierunkiem dr hab. Witolda Wilczyńskiego, prof. UP.
Kraków, 2016, ss. 199, tab. 12, ryc. 64.

Współczesny system społeczno-gospodarczy jest efektem przyjmowania określonych zasad, wynikających z prawidłowości kształtowania się procesów i zjawisk w skali makro-, mezo- oraz mikroekonomicznej. Dynamika owych zmian kryje działania o bardzo zróżnicowanym zakresie merytorycznym, organizacyjnym i czasowym oraz o często nieskoordynowanym, fragmentarycznym i doraźnym charakterze z którego wynika szereg konsekwencji natury przyrodniczej, społecznej, gospodarczej, a ostatecznie także przestrzennej. W sposób szczególny dotyczy to wiejskich obszarów peryferyjnych wykazujących zwykle typowe cechy regionów zacofanych pod względem społeczno-gospodarczym. Charakteryzują się one zapaścią demograficzną, niekorzystną strukturą ekonomiczną, niskim poziomem infrastruktury technicznej, niskim poziomem i jakością życia ludności. Przesłanki te skłaniają do poszukiwań nowych dróg rozwoju dla właściwie zdiagnozowanych obszarów zmarginalizowanych.

Wiejskie obszary peryferyjne ze względu na kompleksowość i wieloaspektowość występujących tu problemów budzą żywe zainteresowanie badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki. Do nurtu tej bardzo złożonej problematyki badawczej nawiązuje z powodzeniem rozprawa doktorska Pana mgra Marcina Semczuka, podejmująca problematykę wewnątrzregionalnego zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego determinowanego m.in. peryferyjnością geograficzną. Należy zaznaczyć, że waga tego problemu badawczego będzie nadal wzrastać, ponieważ w coraz większym stopniu

samorządowa władza regionalna i lokalna odpowiedzialna będzie za rozwój gospodarczy związanych z nimi obszarów.

W świetle powyższych faktów, dokonany przez Doktoranta wybór problemu naukowego i sposób jego rozwiązania pozwala na wyprowadzenie konkluzji, że dysertacja spełnia wymogi ustawowe w tym zakresie. Przedmiotem rozprawy jest istotny problem naukowo-badawczy, którego poziom eksploracji w literaturze przedmiotu można uznać za niesatysfakcjonujący i którego rozwiązanie może stanowić podstawę do uzyskania stopnia naukowego doktora.

Przedstawiona praca składa się ze 198 stron tekstu wraz ze spisem literatury oraz jednostronicowego aneksu. Całość ujęta jest w ramy 8 rozdziałów. Sam układ pracy jest klasyczny w swojej konstrukcji, zaczynając się wstępem, po którym przychodzą dwa rozdziały teoretyczne. Następnie mamy cztery rozdziały empiryczne – pierwszy z nich zawiera próbę delimitacji obszarów peryferyjnych, drugi skupia się na analizie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich, trzeci jest próbą określenia zależności pomiędzy peryferyjnością położenia, a poziomem rozwoju, natomiast ostatni spośród nich możemy potraktować jako studium przypadku. Ósmy rozdział to podsumowanie, a całość kończy bogata literatura – 242 pozycje.

W dalszej części recenzji odniesiono się do poszczególnych rozdziałów, by na koniec postawić pytania do doktoranta i zawrzeć syntetyczną ocenę rozprawy.

Za szczególnie cenne we Wstępie uznano dwie rzeczy. Po pierwsze, mamy w nim do czynienia z bardzo wyrazistym przedstawieniem postępowania badawczego, którego ukoronowaniem jest rycina na stronie 9. Po drugie, na słowa uznania zasługuje podrozdział 1.4., w którym osadzono recenzowaną dysertację w literaturze. Aż nazbyt często bywa to rozdział zawierający tylko „wykaz”, na jakie konkretne tematy pisali poszczególni autorzy. Natomiast tutaj jest to ujęcie, w którym Autor próbuje prowadzić dyskurs. Sprecyzowany główny cel pracy, wsparty jest sześcioma (a nie, jak wynika z numeracji siedmioma), celami szczegółowymi, które mają zróżnicowaną istotność i są mało precyzyjne. Zabrakło tutaj jasnych stwierdzeń, które znajdują uzasadnienie w pracy takich jak: delimitacja obszarów peryferyjnych czy klasyfikacja, ewentualnie typologia gmin. Zdefiniowany zakres pracy, z punktu widzenia postawionego celu nie zawiera zakresu podmiotowego, co komplikuje ustalenie relacji gmina peryferyjna-obszar peryferyjny (s.7), a wyznaczony zakres czasowy nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w treści pracy (np. podrozdział 3.3. oraz 5.2.4.).

Ponadto zabrakło celu aplikacyjnego, a cel metodologiczny wydaje się być bardzo lakoniczny w zapisie. Dość nieszczęśliwie Autor używa terminu lokalizacja mając na myśli zapewne rozmieszczenie. W rozdziale 1.3. „Podstawowe ustalenia terminologiczne” zabrakło pogłębionych ustaleń odnoszących się do samego tematu pracy w kontekście takiego zagadnienia jak peryferyjność geograficzna a peryferyjność ekonomiczna, o której pisali m.in. Ciok, Dutkowski, Miszczuk, Proniewski, Wesołowska, Wróblewski, Zarycki i inni.

Rozdział 2. poświęcony teoretycznym rozważaniom dotyczącym obszarów peryferyjnych posiada również klasyczną budowę. Doktorant dokonuje w nim początkowo autorskiego przeglądu koncepcji rozwoju lokalnego i regionalnego, a następnie podejmuje się własnego zestawienia tych koncepcji, które mają lub mogą mieć znaczenie w wyjaśnianiu rozwoju obszarów peryferyjnych. Autor nie ustrzegł się jednak pewnych niedociągnięć koncepcyjnych. Porządek rozważań ma charakter genetyczny (szkoda jednak, że nie podano roku ogłoszenia teorii) i odnosi się tylko do wybranych koncepcji (brak takich nazwisk jak Wilhelm Launhardt, Alfred Marshall, Tord Palander, Walter Isard, Jacques-Raoul Boudeville, Paul Krugman). Wydaje się, że postawiony problem można było rozstrzygnąć poprzez przyjęcie pewnej klasyfikacji teorii rozwoju regionalnego, w tym rozwoju nie zrównoważonego, czego zresztą elementy występują w pracy w odniesieniu do tzw. rozwoju „od góry”. Natomiast niedosyt budzi omówienie teorii rozwoju „od dołu”.

Rozdział 3. pt. „Problemy rozwoju obszarów wiejskich województwa małopolskiego” jest niejednorodny i pomimo, że napisany jest bardzo sprawnie, a jego dodatkowym atutem są opracowania kartograficzne budzi mieszane uczucia. Po pierwsze dlatego, że Autor niepotrzebnie wprowadza termin „Małopolska” jako synonim terminu „województwo małopolskie” (s.40, s.154 i in.). Niestety nie podaje jasnego i przekonującego argumentu dlaczego to robi, powodując niepokój intelektualny. Wzmacniają go rozważania w podrozdziale 3.4, które dotyczą nie tylko województwa małopolskiego, ale również podkarpackiego. Po drugie, przyjęte horyzonty czasowe analiz w poszczególnych podrozdziałach nie zawsze nawiązują do zakresu czasowego pracy określonego w części wstępnej pracy (s. 6), a także wykazują zróżnicowanie między sobą. Po trzecie zasadność istnienia podrozdziału 3.5 (Szkoła wiejska jako czynnik rozwoju lokalnego – zmiany sieci szkół podstawowych w latach 2000-2014) wydaje się być bardzo subiektywna. Wreszcie pewne wątpliwości budzi sam tytuł rozdziału, który według mnie powinien brzmieć „Rozwój obszarów wiejskich województwa małopolskiego”.

Delimitacja obszarów peryferyjnych województwa małopolskiego jest przedmiotem rozdziału czwartego. Autor kładzie w nim akcent na określenie poziomu peryferyjności

obszarów wiejskich województwa małopolskiego, a tym samym wyznaczenie wiejskich obszarów peryferyjnych. W początkowej części rozdziału (podrozdział 4.1.) dokonano rozważań teoretycznych dotyczących potencjału grawitacyjnego, a następnie przedstawiono własny algorytm postępowania badawczego. Znaczącym osiągnięciem Autora są tutaj obliczenia dotyczące dostępności czasowej w województwie małopolskim jak również wykorzystanie algorytmu Dijkstry (1959) do znajdowania najkrótszej ścieżki z pojedynczego źródła w grafie o nieujemnych wagach krawędzi. Przeprowadzone badania stały się podstawą do zaprezentowanej ciekawej wizualizacji przestrzennej potencjału ludnościowego województwa małopolskiego na poziomie miejscowości i gmin. Konfrontacja wyników przeprowadzonych badań z województwa małopolskiego z innymi obszarami Polski (np. w województwie zachodniopomorskim) wskazuje na wyraźne różnice w zakresie konkurencji struktur intraregionalnych w tym zakresie.

W rozdziale piątym dokonano oceny rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa małopolskiego na poziomie gmin. Autor poprawnie skonstruował wskaźnik syntetyczny dla poszczególnych gmin na bazie autorskiego wyboru 5 kategorii i 26 wskaźników. W dalszym postępowaniu przeprowadzono analizę korelacji pomiędzy poziomem rozwoju a dynamiką rozwoju, wreszcie przedstawiono udaną typologię/klasyfikację strukturalną rozwoju społeczno-gospodarczego. Należy podkreślić, że zależności zaprezentowane w tabeli 10. nie wskazują na znaczące zależności, a zatem czy jest ona istotna? Ponadto uważam, że bardzo interesujące byłyby wnioski, które z tego wynikają.

Rozdział szósty zawiera dyskurs dotyczący peryferyjności i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Czy w istocie poziom peryferyjności ma istotny wpływ na zróżnicowanie społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich województwa małopolskiego? Zaprezentowana ogólna prawidłowość wydaje się poprawna, ale wartość współczynnika korelacji wynosi tylko 0,51 i można ją uznać za co najwyżej średnią, a R^2 to zaledwie 0,38 co oznacza, że peryferyjność w małym stopniu wyjaśnia poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Dalsza część analizy odnosząca się do ujęcia przestrzennego to potwierdza. Za niedociągnięcie uważam fakt, że Doktorant (zapewne z powodu dobrej znajomości statystyki) dokonuje skrótów myślowych, a poprawne wyniki interpretuje lapidarnie (s. 150 i dalsze).

Rozdział siódmy w którym Autor dokonuje charakterystyki procesów społeczno-gospodarczych w wybranych wsiach wskazuje na sprawność badacza w terenie, co w przypadku geografa wydaje się kluczowe. Sama konstrukcja rozdziału budzi pewne

wątpliwości, ponieważ na początku Doktorat przedstawia założenia metodologiczne badań terenowych, następnie charakteryzuje wsie, a na końcu omawiania wyniki przeprowadzonych badań. Według mnie należałoby rozpocząć od ogólnej charakterystyki wybranych wsi, następnie przedstawić założenia badawcze (choć te wołałbym widzieć w rozdziale wstępnym) i na koniec omówić wyniki badań terenowych. Podrozdział 7.2. „Ogólna charakterystyka wybranych wsi i ich sytuacja społeczno-gospodarcza” zbudowany został tradycyjnie. Wydaje się jednak, że ciekawszym byłoby podejście problemowe, co umożliwiłoby zastosowanie elementów bezpośrednich porównań między badanymi jednostkami. Przyjęta opisowa konwencja choć poprawna, uniemożliwia syntetyczne porównanie treści, a nawet dokumentacji fotograficznej, którą osobiście umieściłbym w załączniku. Według mnie wybór wsi został dokonany poprawnie według wskaźnika peryferyjności i samego położenia. Natomiast pozostałe kryteria tj. zróżnicowanie wielkości wsi czy obecność szkoły są raczej dyskusyjne tym bardziej, że nie zostały one w pełni uzasadnione. W badaniach bezpośrednich Autor zdecydował się na metodę wywiadu swobodnego ukierunkowanego, co wydaje się poprawne. Należy jednak bezwzględnie wskazać na sposób doboru próby, gdyż decyduje to o ilości wykonanych wywiadów (jej wielkości), a tym samym o wiarygodności uzyskanych wyników.

W „Podsumowaniu” Autor dokonał poprawnej próby sformułowania prawidłowości dotyczących wiejskich obszarów peryferyjnych w województwie małopolskim na tle omówionych w rozdziale 2. teorii, a zwłaszcza teorii kumulatywnej przyczynowości. W dobrym stopniu nastąpiło również określenie własnych osiągnięć badawczych w zakresie poznawczym i metodologicznym, natomiast niedosyt budzi cel aplikacyjny. Szczególnie cenne wydają się być wyniki autorskich badań nad peryferyjnością geograficzną i zróżnicowaniem obszarów wiejskich metodą analizy wskaźnikowej.

Na marginesie studiowania tej interesującej rozprawy pojawiają się jednak pewne uwagi natury technicznej z rzadka merytorycznej, które mogą być wyrazem moich subiektywnych odczuć.

1. W podrozdziale 1.1. brak jest pytań badawczych (s.6-7), które sprecyzowałyby proces poznawczy. Dodam, że nie wprost wstępują one w tekstcie.
2. Przy obliczeniach, brak jest wyników cząstkowych, które należałoby zamieścić w załącznikach. Uważam, że prezentacja kartograficzna, czasem także graficzna (dotyczy to wybranych wykresów, np. ryc. 5, ryc. 51), przynajmniej częściowo nie zwalnia z zamieszczenia wyników badań w postaci tablic.

3. Twierdę, że liczba rozdziałów i podrozdziałów jest zbyt duża, np. podrozdział 1.4. oraz rozdział 2. pracy mogłyby stanowić jedno; podobnie jak rozdział 5. i 6.

Poza powyższymi uwagami, chciałbym odnieść się do kilku mankamentów natury redakcyjnej.

1. Istnieje duża liczba pozycji literatury, która nie została uwzględniona w spisie literatury, np. Guzik, 2003 (5 razy w tekście, dwukrotnie na s.27, s. 76, s.77, s.78), Bański 2006 (s. 23, s. 27) i wielu innych.
2. Brak jest czytelnej kolejności w przypisach, np. według roku lub alfabetu (np. tabela 2 oraz wielu miejscach w tekście)
3. Występują błędy w cytowanych nazwiskach, np. jest Matkowski, a winno być Matykowski (s. 14, s.76); jest Rakowski, a winno być Rakowska (s.26); jest Ratajczak, a winno być Ratajczyk (s.76), jest Lipka-Szostka, a winno być Lipka-Szostak (s.72) i in.
4. Występują częste braki odniesień do wzorów, tabel i rycin lub odniesienia występują po prezentacji np. tabela 2,7, ryc. 9,10,11.
5. Niektóre tytuły rycin i tabel są mało precyzyjne, np. tabela 12., której tytuł brzmi: „Liczba ankiet w poszczególnych wsiach objętych badaniami terenowymi”. Warto jednak zaznaczyć, że stosując metodę wywiadu swobodnego ukierunkowanego, nie stosuje się ankiet tylko wywiady, które nie mają standaryzowanej formy, o czy informuje sam autor na stronach 155-156. Inny przykład dotyczy ryc.41, którą zatytułowano „Syntetyczny obraz intensywności produkcji rolnej”. Pomijam swoje zastrzeżenia co do samego sformułowania, ale istotniejszy wydaje się być brak informacji dotyczących tego, dla jakiego roku obliczono wskaźnik.
6. Występuje mała czytelność rycin, a te są niewątpliwym atutem tej pracy. Opracowania się zbyt małe. Sugeruję, aby podczas przygotowania do druku, a z całą pewnością praca na to zasługuje, przyjąć ujednolicony, nieco poprawiony (dotyczy oznaczania granic i wypełniania obszarów nieuwzględnionych w analizie) i wzbogacony np. o główne miejscowości podkład, tak jak np. na ryc. 6, s.48.

Ponadto stoję na stanowisku, że metody użyte w pracy powinny być podawane w jednym miejscu na początku pracy, a później (w razie potrzeby) czytelnik powinien być odsyłany do konkretnego ustępu je zawierającego. Umieszczanie zasad budowy wskaźników w poszczególnych podrozdziałach uważam za niewłaściwe.

W tym miejscu chciałbym zadać Doktorantowi kilku pytań, które nasunęły mi się po przeczytaniu tej ciekawej i inspirującej rozprawy.

1. Czy stosując wskaźnik gęstości zaludnienia nie otrzymamy podobnych wyników badań dotyczących wiejskich obszarów peryferyjnych w województwie małopolskim?
2. Czy w województwie małopolskim peryferyjność geograficzna pokrywa się z peryferyjnością ekonomiczną?
3. Czy na wiejskich obszarach peryferyjnych województwa małopolskiego zachodzi proces konwergencji?
4. Czy w rozdziale piątym zastosowano typologię czy klasyfikację przestrzenną gmin?

Podsumowując należy podkreślić, że rozprawa została oparta o szeroką, dobrze dobraną i właściwie zaprezentowaną literaturę przedmiotu oraz badania empiryczne, które obok danych statystycznych, obejmowały także informacje uzyskane z bezpośrednich badań terenowych, prowadzonych w m.in. we wsiach województwa małopolskiego uznanych za peryferyjne. Były one podstawą z reguły dobrze skonstruowanych tablic statystycznych i poprawnych rycin. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż Autor, podobnie jak inni badacze problemów rozwoju regionalnego i lokalnego, musiał pokonać wiele trudności w zebraniu porównywalnych materiałów empirycznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gmin, a jeszcze bardziej dostępności przestrzennej.

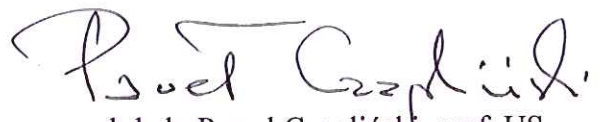
Zastosowane w rozprawie metody badawcze (diagnostyczna, wyjaśniająca, statystyczna, kartograficzna, wywiadów, GIS) wskazują, że znajduje się ona w nurcie prac diagnostycznych, które opisują i wyjaśniają podjętą problematykę badawczą oraz proponują działania na rzecz doskonalenia ich strategii rozwoju.

Na podstawie analizy treści prezentowanej rozprawy doktorskiej Pana mgra Marcina Semczuka należy stwierdzić, że Autor wywiązał się z postawionego przed sobą zadania, w pełni zrealizował postawiony przed sobą cel badawczy oraz w poprawny sposób dokonał empirycznej weryfikacji przyjętych na wstępie hipotez badawczych. Rozprawa wzbogaca literaturę przedmiotu w zakresie analizy rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich oraz problematyki peryferyjności geograficznej.

Do szczególnych osiągnięć Autora należy zaliczyć m.in. poprawnie przeprowadzoną analizę dotychczasowych osiągnięć badawczych w zakresie problematyki wiejskich obszarów peryferyjnych, dokonanie delimitacji wiejskich obszarów peryferyjnych województwa

małopolskiego oraz określenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa małopolskiego.

Podsumowując stwierdzam, że recenzowana dysertacja „*Wpływ peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich województwa małopolskiego*” **spełnia** wymagania określone w Ustawie „O stopniach i tytule naukowym” stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie przez Radę Wydziału Geograficzno-Biologicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie mgra Marcina Semczuka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Paweł Czapliński, prof. US